

In Special Education for Mentally Handicapped Individuals Social Skill Teaching

Pinar Kaya Doslu
Cag University, Tarsus, Mersin, Turkey

Abstract

Social skills are the necessary behaviors and functional skills for people to carry out the behaviors required by living in society and to live their lives effectively and independently.

Teaching of social skills is of great importance as it covers the behaviors that provide interpersonal relations in daily life and school environment. The aim of this research is to make an assessment on their effectiveness by examining the social skill teaching methods given for people with mental disabilities in special education.

Scientific publications made within the scope of the research were examined, information was given about the use of the social skills training program and it was tried to be interpreted based on the findings of the studies conducted on the subject. Suggestions have been made for the problems identified in accordance with the results obtained from the research.

Keywords: Mentally Disabled Children, Special Education, Social Skill Teaching

DOI: 10.7176/JSTR/6-01-08

Zihinsel Engelli Bireylere Özel Eğitimde Sosyal Beceri Öğretimi

Özet

Sosyal beceriler, insanların toplum içinde yaşamının gerektirdiği davranışları gerçekleştirmeleri ile etkin ve bağımsız bir biçimde yaşamlarını sürdürmelerinde gerekli davranışlar ve fonksiyonel becerilerdir. Günlük hayatta ve okul ortamında kişiler arası ilişkiler kurulmasını sağlayan davranışları kapsadığından sosyal becerilerin öğretimi büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı özel eğitimde zihinsel engelli kişilere yönelik verilen sosyal beceri öğretimi yöntemlerini inceleyerek etkililikleri konusunda bir değerlendirme yapmaktır. Araştırma konusu kapsamında yapılmış olan bilimsel yayınlar incelenerek sosyal beceri eğitim programının kullanımına yönelik bilgiler verilmiş ve konu ile ilgili yapılan çalışmaların bulguları temel alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar doğrultusunda tespit edilen sorunlar için öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Engelli Çocuklar, Özel Eğitim, Sosyal Beceri Öğretimi.

Giriş

Toplumda bağımsız olarak ve uyumlu bir şekilde yaşayabilmek, sahip olunan sosyal becerilerle yakından ilişkilidir. Yardımlaşmak, teşekkür etmek, özür dilemek, bir ortamdailetişimi başlatabilmek, kendini tanıtabilmek, kendisine yöneltilen sorulara uygun cevap verebilmek, toplumsal kurallara uymak, sıra beklemek, işbirliği yapmak, eleştirileri kabul edebilmek, yaptığı işlerle ilgili geri bildirim almakve daha çoğaltabileceğimiz birçok sosyal beceri, bireyin toplumla uyum içinde yaşayabilmesi ve bütünleşebilmesi ile çevreyle etkileşiminisağlar(Kulikoğlu,2010, s.1).

Sosyal beceri, kişilerin toplumun kendilerinden beklediği rolleri gerçekleştirebilmeleri için ortaya koyması istenen davranışlardır (Balçık,2010).Yine, insanların toplumsal kural ve davranışları gerçekleştirmeleri ile etkin ve bağımsız bir biçimde yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan en önemli işlevsel becerilerdir denilmiştir(Dağseven, 2008, s.1; Alptekin,2012, s.4).

Sosyal becerileri tanımlarken “sosyal yeterlilik” kavramına da değinmek gerekir. Çünkü sosyal beceri sosyal yeterliliğin temelini oluşturur. Sosyal olarak yeterli olmak bir sosyal beceriyi sergileyebiliyor olmaya bağlıdır.O halde sosyal yeterlilik; bireylerin sahip oldukları sosyal becerileri uygun zaman, yer ve durumda kullanabilme yeteneğidir(Bozkurt,2016, s.5).

Sorias (1986)'a göre sosyal beceri; kişinin olumlu ve olumlu olmayanduygularını ifade etmesi, haklarını savunması, gerektiği durumlarda yardım istemesi ve uygun bulmadığı talepleri reddedebilmesini sağlayan becerilerdir (Akt:Kulikoğlu,2010, s.10).

Sosyal beceri yetersizliği ise, bireylerin farklı nedenlere bağlı olarak içinde bulunduğu sosyal duruma uygun tepkiler verememesinedeniyle olumlu olmayan sosyal sonuçlarla karşılaşmasıdır(Bozkurt,2016, s.7).

Michelson, Sugai, Wood ve Kazdin (1983) alanda yapılmış on altı farklı sosyal beceri tanımını incelemiş ve bütün tanımlardaki şu yedi ortak noktayı ortaya koymuşlardır; sosyal beceriler öğrenme yoluyla kazanılmakta, sözel veya sözel olmayan davranışları kapsamakta, etkili etkileşim başlatma ve etkileşime karşılık verebilmeyi sağlamaktadır. Yinebu becerilerin çevreyle etkileşim sonucu kazanıldığı, ödüllerle etkinliğinin artırılabilirdiği, bireyin yaşı, cinsiyeti, statüsü ile çevresel özelliklerinden etkilenecek şekilde şekillendiği, sosyal beceriksizliğinin ortaya çıkarılabileceği ve eğitimle geliştirilebileceğini de ifade etmişlerdir (Kulikoğlu,2010, s.11).

Sosyal becerileri kategorilere ayırırsak; kendini tanıtmak, yardım istemek, işbirliği yapmak, oyun oynamak gibi arkadaşlık becerilerini içeren kişiler arası davranışları; grup çalışması yapabilmek, yardımlaşmak, paylaşmak gibi karar vermeyi; teşekkür etmek, izin istemek, işbirliği yapmaktakibi akran memnuniyetini sağlayan akran kabulünü; sorumluluklarının bilincinde olmak, kendisine verilen direktifleri doğru olarak yerine getirmek, işe gitmek, verilen işi tamamlamak, bağımsız iş görebilmek gibi görevle ilgili davranışları; hoşlandığı ya da hoşlanmadığı durumları ifade etmek, "hayır" diyebilmek, öfkesini kontrol etmek,duygularını doğru ifade etmek, ahlaklı davranmak, kendi lehine olumlu tutum geliştirmek gibi kendini kontrol etmeyi sağlayan; iletişimi başlatmak, devam ettirmek, konuşma ve dinleme becerileri,sıra almagibi iletişim becerilerini kapsamaktadır (Kulikoğlu,2010, s.9; Alptekin ve Özyürek,2013, s.33; Çakır, 2006; Dağseven, 2008, s.1; 2011, s.1403; Alptekin,2012, ss.33-34).

Sosyal becerilere sahip olmakbireylerin kişilerarası olumlu etkileşim kurabilme ve bunu sürdürebilmesi, içinde yaşadığı çevrenin kendisinden beklentilerini karşılayabilmesi ve sahip olduğu sosyal davranışlardan dolayı olumlu geri dönüşler alabilmesini ve yine bireyin gereksinim, istek ve tercihlerini uygun bir şekilde iletmesini sağlayan davranışları da kapsadığından, sosyal beceri öğretimi oldukça önemli olmakla birlikte bu becerileri kazanmış olmanınbireyin akranları tarafından kabulünü sağlamak için gerekli bir koşul olduğu savunulmaktadır(Dağseven,2011, s.1403).

Yetersiz sosyal beceriye sahip olan bireyler hayat boyu kişilerarası ilişkilerinde, meslek hayatında, akademik çalışmalarında ve duyuşsal-davranışsal alanlarda birçok problemle karşılaşabilirler. Gresham'a göre çocukluk döneminde sosyal beceri yetersizliği nedeniyle akranları tarafından kabul görmeyip izole edilen bireyler; yetişkinlik döneminde aşırı alkol kullanımı, saldırgan davranışlarda bulunma, düşük okul başarıları ve okuldan atılma, suça yatkınlık, arkadaşlık kurmada zorluk, boşanma, işten atılma, işsizlik gibi birçok sosyal sorun yaşamaktadırlar.Bütün bu problemler dışında sosyal beceri yetersizliğinde depresif bozukluk, kaygı bozukluğu, içe kapanık olma gibi bir takım ruhsal sorunlarla karşılaşılabilirdiği de belirtilmiştir(Kulikoğlu,2010, ss.19-20).

Zihinsel yetersizlik sosyal beceri, sosyal biliş ve sosyal etki yetersizliğine de sebep olabilen bir bozukluktur.Bilişsel alanlardaki bu yetersizlikler, bireylerinnerede ve nasıl davranması gerektiğine karar verememelerine ayrıca dikkat, hafıza, genelleme ve ayırt edebilme becerileri yetersizliği nedeniyle de akranlarından daha yavaş öğrenmelerine neden olmaktadır.Zihinsel yetersizlikte rastlantısal öğrenme becerilerindeki sınırlılıklar da sosyal beceriyetersizliğine yol açan bir diğer nedendir (Yalçınkaya,2012, s.47).

Bireyler çoğu sosyal beceriyi, ailesi ve akran grupları arasında farkına varmadan ve doğaçlama olarak öğrenmektedir. Özel gereksinimi olmayan bireyler; sahip oldukları zihinsel becerileri kullanarak ve ailelerini, diğer yetişkinleri, kardeşlerini ve akranlarını model alarak ve gözlem yaparak kendiliğinden sahip oldukları becerileri geliştirebildikleri ve yeni beceriler öğrenebildiklerinden sosyal beceri yetersizliği yaşamazlar (Bozkurt,2016, s.7; Avcıoğlu,2012a, s.112).

Ancak zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocuklar, özel eğitim gereksinimi olmayan normal akranları ile bir arada olamaması ve çevresileyeteri kadar etkileşim içinde olamaması nedeniyle onları yeteri kadar gözlemleyememesiilenormal akranlarıyla bir araya geldiklerinde iseonların olumsuz davranışlarını düzeltipolumlu davranışları göstermeye çalışmaları yönünde eleştiri ve uyarılarla karşı karşıya kalmaları nedeniyleuygun sosyal davranışları görme, model alma ve sosyal becerileri öğrenmeşansları düşüktür (Sazak, 2003, s.14).Hatta bu eleştiri ve uyarılar, zihinsel engelli bireyin direnç göstermesine, uygun olmayan davranışların daha fazla artmasına sebep olup sosyal beceri edinmedeki çabaların daha da gerilemesine neden olabilir (Dağseven,2011, s.1404).

Bu yüzden zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerin, akranlarıyla olumlu sosyal ilişkiler geliştirerek akran kabulünüsağlamak ve sosyal ortamlara daha fazla katılımını sağlamak için gereken sosyal becerileri, kazanma ve bu becerileri kullanma konusunda yapılandırılmış öğretim düzenlemeleri ve program

uyarlamaları ile desteklenmelerine gereksinimleri vardır (Avcıoğlu, 2012a, s.112; Alptekin ve Özyürek, 2013, s.34; Alptekin, 2012, s.4).

Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere, sosyal becerilerin kazandırılmasında başta gelen öğretim yaklaşımları; *doğrudan öğretim yaklaşımı ve bilişsel süreç yaklaşımıdır*. Bu iki temel öğretim modeline *işbirliğine dayalı öğretim yaklaşımı ve akran aracılı öğretim yaklaşımını* da ekleyebiliriz (Alptekin ve Özyürek, 2013, s.34; Çiftçi, 2001; Sazak, 2008, s.16; Avcıoğlu, 2012a, s.113).

Doğrudan Öğretim Yaklaşımı

Alan yazında geleneksel yaklaşım veya yapılandırılmış öğretim yaklaşımı olarak tayer alan doğrudan öğretim yaklaşımı, sosyal beceri öğretiminde yaygın kullanılan etkin bir öğretim modelidir (Çiftçi ve Sucuoğlu 2004, s.32). Davranışçı yaklaşımı temel alan doğrudan öğretim yaklaşımında amaç, aşamalı olarak ipuçlarının azaltılmasıyla öğrencinin edinmesi istenen davranışları bağımsız bir şekilde yapabilir duruma gelmesini sağlamaktır (Kulikoğlu, 2010, s.21; Alptekin, 2012, s.5).

Doğrudan öğretim yaklaşımının aşamada açıklamaları yapılan güdüleme, beceri analizi, model olma, rehberli uygulama/rol oynama ve bağımsız uygulama aşamalarından oluşan ve kalıcılığı sürdürmek amacıyla tekrarlar ve alıştırmaların yapıldığı aşamaları vardır (Çakır, 2006, ss.26-29; Dağseven, 2008, s.47; 2011, s.1404; Alptekin, 2012, s.5).

Güdüleme: Kazandırılması istenen beceriler için gereksinim oluşturma ilk basamaktır. Bu aşamada, öğrenciye kazandırılmak istenen beceri hakkında bilgi verilip, bu beceriye nerede ve ne zaman gereksinim duyacağı fark ettirilerek dikkatin öğretilecek beceriye çekilmesi sağlanıp güdülenir (Çakır, 2006, s.26; Dağseven, 2008, s.47; Kulikoğlu, 2010, s.22; Alptekin ve Özyürek, 2013, s.35; Alptekin, 2012, s.6).

Beceri analizi: Hedef beceriyi oluşturan davranışların alt basamaklarının belirlenmesidir. Öğrenciyle birlikte beceri, alt basamaklara ayrılarak başarılan her basamaktan sonra sırasıyla bir üst basamağa geçilerek beceri öğretimi tamamlanır (Kulikoğlu, 2010, s.22).

Model Olma: Kazandırılması hedeflenen becerinin nasıl yapılması gerektiği bir başkası tarafından doğru olarak yapılarak ya da video seyrettilerik model olunur ve öğrencinin bu becerinin kullanımını gözlemlemesi sağlanır (Çakır, 2006, s.26; Kulikoğlu, 2010, s.22; Alptekin ve Özyürek, 2013, s.35; Alptekin, 2012, s.6).

Rehberli Uygulama (Rol Oynama): Öğretmen, öğrencinin beceriyi bağımsız bir şekilde uygulayabilmesi için ipuçlarını azaltıldığı ya da örneklenen davranışların bir kısmının sadece rol oynamalarla hatırlatmalar yapıldığı aşamadır. Öğrencinin bağımsız olarak yani yardım almadan sergilediği davranışlar gözlemlenerek, başarılı olduğu uygulamalar pekiştirilir, hata yapması durumunda yeniden model olunarak doğru olanı görmesi yönünde düzeltici yönergeler verilir (Dağseven, 2011, s.1404; Alptekin ve Özyürek, 2013, s.35; Alptekin, 2012, s.6).

Bağımsız Uygulamalar: Hatırlatmaların yer almadığı öğrencilerin bağımsızlığa ulaştırıldığı uygulama aşamasıdır. Öğretilen becerinin kalıcılığını sağlamak için farklı senaryolarla öğrencinin bağımsız olarak alıştırmaları ve genellemeleri yapması beklenir (Dağseven, 2008, s.51). Bu aşamada pekiştirme için ödül verme, sözel olarak doğru yaptığı davranışları onaylama ve öğrencinin kendisini değerlendirmesini sağlama şeklinde geri bildirimler verilebilir (Kulikoğlu, 2010, s.23; Alptekin, 2012, s.7).

Öğretim programına alınan birey öğretilen sosyal becerileri farklı zaman ve farklı senaryolarda kullanabiliyorsa, hedeflenen beceriyi kazandığı ve genelleyebildiği; öğretilen beceriyi gerçek ortamda kullanamıyorsa yani genelleymiyorsa bu durumda da etkili bir öğretim yapılamadığı varsayılmaktadır (Gresham, 1988, s.17; Kulikoğlu, 2010, s.24).

Bilişsel Süreç Yaklaşımı

Problem çözme yaklaşımı da denilen bu yaklaşımda bireylerin olayları analiz edebilme, sıraya koyabilme ve ayırt edebilme becerilerinin gelişmesi sağlanarak birey düşünmeye yönlendirilir. Bu yaklaşımın, öğrenilen sosyal becerileri genelleme ve bireyi daha aktif öğrenmeye yönlendirme yönünden doğrudan öğretim yaklaşımından daha etkili olduğu ifade edilmektedir. Bilişsel öğretim yaklaşımıyla hazırlanan beceri eğitimi programlarının odak noktası öğrenciye yetersiz olduğu beceriler için tek öğretim tek bir sosyal beceri kazandırmak yerine; problem çözme becerisi kazandırılarak, karşılaştığı farklı durumlarda veya senaryolarda bu durumlarla baş edebilme becerisi kazandırmak hedeflenmektedir (Kulikoğlu, 2010, s.25; McFall, 1982; Ladd ve Mize, 1983). Bu yöntemle problem

çözme becerisi kazanan birey benzer durumlarla karşılaştığında edindiği becerilerle genelleme yapabilecektir(Kulikoğlu,2010, s.62).

Problem çözme (bilişsel yaklaşım) yaklaşımı bireyin başladığı durumla, hedeflenen durum arasındaki farkı yok etme ya da en aza indirme sürecidir. Bu yaklaşımda, bireyin karşılaştığı probleme ilişkin çeşitli çözüm yolları belirlemesi ve belirlediği alternatif çözüm yolları arasından onunamacına ulaşmasını sağlayacak uygun çözüm yolunu seçmesigerekmektedir. D’Zurilla ve Goldfried (1971)’e göre problem çözme modülü; probleme uyum, problemi tanımlamak ve ifade etmek, alternatif çözümler üretmek, karar vermek ve karar verilen çözüm yolunu uygulamak şeklinde beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamaları dikkate aldığımızda bireylerin, öncelikle problemin kimden kaynaklandığına karar vermesi, neden bu problemin önemli olduğunu kendisine sorması, problem hakkında bilgi toplaması ve problemin alternatif çözüm yollarını üretmesi adımlarını izlemesi gerektiği belirtilmiştir (Yalçınkaya,2012, ss.46-47; Kulikoğlu,2010, s.27).

Bilişsel süreç yaklaşımı temel alınarak hazırlanan öğretim modüllerinde de doğrudan öğretim yaklaşımında da kullanılanmodel olma/rol oynama yöntemlerinden yararlanılmaktadır.Öğreticininortaya koyduğu bir sosyal problem, alternatif çözüm yolları ve bu çözüm yollarının olası sonuçları model olma tekniğiyle uygulanmaktadır. Rol oynama etkinlikleriyle öğreticinin model olduğu senaryoyu öğrencinin tekrar etmesi sağlanır. Öğrenilen beceri aşamalarının sınıf/okul dışında, farklı ortam ve durumlarda da kullanılabilmesini sağlamak için genelleme çalışmalarıyla kazanılan beceri pekiştirilir (Kulikoğlu,2010, s.28).

İşbirliğine dayalı öğretim

Ortak bir amacı gerçekleştirmek için oluşturulan öğrencigrupları, grup etkinlikleri yardımıyla birbirlerini destekleyerek öğrenmelerine yardım etme yada konuları tartışarak kendi kendilerine öğrenmelerini amaçlayan çalışmalarıdır. Bu öğretimprogramı, bireylerin problemleri kendi aralarında tartışıp, kendi başlarına çözüm bulup öğrenmelerine fırsat tanıyan ortam düzenlemesini gerektirir. İşbirliğine dayalı öğrenme gruplarında yer alan bireyler, üzerinde çalışılması gereken konu, problem veya araçları hem kendileri öğrenmek hem de gruplarındaki diğer üyelerin de konu, problemveya araçları benzer şekilde öğrenmelerini sağlamosumluluğunu taşırlar. Bu yaklaşımda hedefe ulaşabilmek için, grup üyelerinin etkileşim içinde olmaları, birbirlerine yardım etmeleri ve ortaklaşaçözüm önerileri geliştirmeleri gerekmektedir. Bu yöntem hem akademikbaşarıyı artırmak hem de sosyal davranışları geliştirmek amacıyla kullanılabilen bir yöntemdir(Avcıoğlu,2012a, s.113; Dağseven,2008, s.64).

Akran Aracılı Öğretim

Bir kişinin öğretilmesi hedeflenen beceri ya da konu hakkındaki tecrübelerini başka bir kişiye usta-çırak ilişkisi şeklinde tecrübe aktarımı yolu ile öğrettiği, hemyetersizliğe sahip birey hem de normal bireyin akademik ve sosyal becerilerini ilerletmeyi amaçlayan bir yöntemdir.Akran aracılı öğretim programının basamakları şunlardır; öğretimin içerik seçimi, öğretici akran/bireyineğitimi, öğretim programının planlanması, program uygulaması ve öğretimin etkililiğinin değerlendirilmesi(Sazak,2003, ss.21-22).

Bir öğrencinin sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlanan programlarda, öncelikle öğrencinin performansı değerlendirilip gelişim özelliklerinin ortaya konulması, sonra da gelişimi için gereken performansların belirlenerek, eğitiminde bu becerilerin öğretilmesi ve ilerletilmesine yönelik program planlaması yapılmalıdır.Başka bir deyişle sosyal beceri öğretimine, öğrencininperformansına uygun olarak nereden başlanması gerektiği ve bu birey için önceliklerin neler olduğunun ortaya konulması ile başlanması sonrada bu gereksinimlere uygun eğitim programları geliştirilmesi gerekmektedir (Avcıoğlu,2012b, s.330).

Sosyal beceri öğretim programının etkililiğini değerlendirmek için;planlanan program bireye kazandırılması hedeflenen sosyal beceriyi kazanmasında etkili olmuş mu, birey öğretilmiş olanbu becerileri gerçek yaşamda genelleyebiliyor mu ve program bittiğinde bireyin akranları tarafından sosyal kabulünün artması gibi bir farklılaşma olmuş mudur sorularına cevap aranması gerekmektedir (Kulikoğlu,2010, s.31).

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada temelde nitel verilerin nicel terimlere indirildiği bir teknik olan içerik analizi uygulanmıştır. Mevcut verileri özetleme, standardize etme, karşılaştırma ya da başka bir biçime dönüştürme araçlarıdır. İçerik analizi, belli bir iletişimin görünen içeriğinin nesnel, sistemli ve nicel olarak betimlendiği bir araştırma tekniğidir (Kaptan, 1998, s.59).

Konu kapsamında çalışmaya dahil edilebilecek makaleleri tespit etmek amacıyla öncelikle sistematik bir şekilde elektronik veri tabanları taraması yapılmıştır. Bu tarama özellikleTürkiye’de yapılmış olan makaleler ve tezlerden uygun anahtar kelimelerin kullanılması ile yapılmıştır. Taramada ulaşılan

çalışmalar Ulakbim ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından elde edilmiştir. Bakıldığında konuyla ilgili çalışmaların özellikle ülkemizde 2000 yılından sonra literatürde yer aldığı görülmüştür. Literatür taramasında anahtar kelime olarak “zihinsel yetersizliği olan çocuklar, özel eğitim ve sosyal beceri öğretimi” kelimeleri kullanılmıştır. Ulaşılan çalışmalar sınıflara ayrılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde doğrudan öğretim yaklaşımı, bilişsel süreç yaklaşımı, işbirliğine dayalı öğretim yaklaşımı ve akran aracılı öğretim yaklaşımı ile yapılan araştırmalar ve sonuçlarına yer verilmiştir.

Doğrudan öğretim yaklaşımı kullanılarak yapılan öğretim yönteminin bireylerin sosyal beceri kazanmalarında etkili olup olmadığını araştıran çalışmalar ve araştırmada kazandırmayı hedefledikleri sosyal beceri davranışları şunlardır (Alptekin ve Özyürek,2013, s.53; Dağseven,2011, s.1413);Chadsey-Rusch, Karlan, Riva ve Rusch (1984), karşılıklı konuşma ve soru sorabilme; Knapczyk, (1989), soru sorma;McMahon, Waccker, Sasso ve Melloy(1994), etkileşim başlatabilme ve etkileşimi sürdürebilme;Prater, Bruhl ve Serna(1998),dinleyebilme, problem çözebilme ve yeni durumlara uyum sağlayabilme;Rutherford, Robert, Mathur ve Quinn(1998), soru sorabilme, yorum yapabilme, kendini ifade edebilme; Miller, Lane ve Wehby(2005), teşekkür edebilme ve paylaşma becerileri, işbirliği, empati kurma ve kendi kendini kontrol edebilme; Çakır (2006) telefonla uygun şekilde konuşabilme;Özokçu (2007), özür dileyebilme, yardım isteyebilme ve başladığı işi zamanında bitirebilme; Alptekin (2012); teşekkür edebilme, yardım edebilme ve izin isteyebilme davranışları; Dağseven (2011), teşekkür edebilme ve paylaşabilme.

Yapılmış olan bu çalışmalara baktığımızda hepsinde doğrudan öğretim yaklaşımı ile planlanan beceri öğretimi, hedeflenen farklı sosyal becerileri kazandırmada ve kazanılan becerilerin sürdürülmesinde etkili olduğu bulgularına rastlanmıştır.

Bilişsel Süreç yaklaşımı kullanılarak yapılan öğretim yönteminin bireylerin sosyal beceri kazanmalarında etkili olup olmadığını araştıran çalışmalar ve araştırmada kazandırmayı hedefledikleri sosyal beceri davranışları şunlardır; MacFall (1982), sosyal etkileşimin genel kuralları, sosyal ortamları tanıyıp bu ortamlara uygun sosyal beceriler sergileyebilme becerileri; Park ve Ross (1989), zihinsel yetersizlikten etkilenmiş gençlere iş/meslek ortamında sosyal beceri öğretimi; O'Reilly ve Chadsey – Rusch (1992), iletişim başlatmak için gerekli soruları sorabilme becerisi; Çifçi (2001), özür dileyebilme, alay edilmeye başa çıkabilme ve uygunsuz dokunmadan kaçınma; Girli ve Atasoy (2010), Otizmlili bireylerde “alay edilmeye başa çıkabilme” ve “ uygunsuz dokunmadan kaçınma davranışlarını bilişsel süreç yaklaşımıyla incelemiş, hedeflenen sosyal becerilerin kazandırılması, genellenmesi ve öğretim yapıldıktan bir süre sonra daha becerilerin sürdürülmesinde etkili olduğu belirtilmiştir.

Bilişsel süreç yaklaşımını temel alan sosyal beceri öğretiminin, farklı kişilerde ve davranışlarda da kullanılabilirliği; yani beceriyi genelleme düzeyinin oldukça yüksek olduğu araştırmacılar tarafından ortaya konulmuş ve bu özelliğin bilişsel süreç yaklaşımının en önemli avantajı olarak gösterildiğine rastlanmıştır.

Dağseven (2008) doğrudan öğretim yaklaşımı ile bilişsel süreç yaklaşımının etkililiklerini karşılaştıran bir araştırmaya rastlamamış olmasından yola çıkarak yaptığı çalışmada; zihinsel yetersizlikten etkilenmiş bireylere sosyal beceri (teşekkür edebilme ve paylaşabilme becerileri) öğretiminde doğrudan öğretim yaklaşımı ile bilişsel süreç yaklaşımıyla yapılan öğretimin etkililikleri arasında fark olup olmadığı ile hangi yaklaşımın daha verimli olduğunu belirlemek için video-film kullanarak yaptığı öğretim sunumunda; doğrudan öğretim yaklaşımı ve bilişsel süreç yaklaşımının etkinlik ve verimliliklerini karşılaştırmıştır. Teşekkür etme ve Paylaşma davranışları üzerinden tek denekli deneysel desenlerden, uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modelinin kullanıldığı araştırmada zihinsel engelli iki öğrenci seçilmiş şu sonuçlar ortaya konulmuştur; “hangi öğretim yaklaşımının sosyal beceri edindirmede daha verimli olduğuna bakıldığında, öğretimin süresi ve verilen hatalı tepkilerin sayısı açısından doğrudan öğretimin yaklaşımının, bilişsel süreç yaklaşımından daha verimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yanı doğrudan öğretim yaklaşımında daha az zaman gerektiriyor ve hata yapma oranı daha düşüktür demıştır.

Kazanılan sosyal becerileri sürdürmede hangi öğretim yaklaşımının daha etkili olduğuna bakıldığında, doğrudan öğretim yaklaşımı ve bilişsel süreç yaklaşımlarıyla yapılan öğretimde, kazanılan sosyal becerilerin sürdürülmesi açısından farklılık göstermediği sonucu elde edilmiştir (Dağseven, 2011, s.1413). İş birliğine dayalı öğretimi kapsayan sosyal beceri öğretim programlarının ve araştırmada kazandırmayı hedefledikleri sosyal beceri davranışlarına göz attığımızda; Blank, Fogarty, Wierzba ve Yore (2000), iletişim kurabilme, vurma, öğretimi engelleme ve dikkat dağınıklığı; Avcioglu (2012), kendini tanıtmaya davranışını incelemiş ve araştırmaya katılan zihinsel yetersizliğe sahip çocukların hedeflenen sosyal becerileri kazanabildikleri, öğretim uygulaması bittikten sonraki haftalarda da bu beceriyi sürdürebildikleri ve genelleyebildikleri bulgularına ulaşılmıştır

Son olarak akran aracılı çalışmalara bakıldığında; Sazak (2003), zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin kendini tanıtabilme, yardım ya da bilgi isteyebilme ve paylaşmayı bilme becerileri kazanmalarında etkili olup olmadığına baktığı çalışmada, akran aracılı sosyal beceri öğretiminin hedeflenen becerilerin kazandırılmasında etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ünsal (2007) 'ın kaynaştırma sınıflarında "Akran Aracılı ile Yetişkin Aracılı" öğretimin sosyal beceri kazanımı ve sosyal kabul üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada her iki programla da öğretilmesi hedeflenen sosyal becerinin benzer şekilde öğrenildiği ve her iki programında zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin sosyal kabul görmelerindeki etkililikleri açısından kayda değer bir farklılık bulunmadığı görülmüştür.

La Grace ve Mesibov (1979) ve Gresham (1997), olumlu akran etkileşimi sağlamak için çeşitli sosyal becerilere sahip olmanın ve bu sosyal becerileri kazanmak içinde akran etkileşiminin zorunlu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, akran etkileşiminin sadece yetersizliğe sahip (öğrenen akran) birey için değil aynı zamanda yetersizliği olmayan normal (öğreten akran) bireyin iletişim becerisinin gelişmesi için de iyi bir fırsata olacağı ve bu etkileşimin bireylerin sosyal beceri gelişimine olumlu katkılar sağlayacağı belirtilmektedir (Avcıoğlu, 2012a, s.119).

Sonuç

Bireylerin toplumsal kabul görmesi, çevresiyle olumlu iletişim ve etkileşim kurması; sosyal becerilerin yeterliği ile yakın ilişkilidir. Yetersiz sosyal beceriye sahip olan bireylerde akademik, psikolojik, toplumsal sorunlara yaşayabilmesinden dolayı gelişebilecek problem davranışların hem birey, hem aile hemde topluma geri dönüşü olmayan olumsuz yansımaları olacaktır. Bu tür problemlerin yaşanmaması ya da ortadan kaldırılmasında zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin sosyal becerilerinin ilerletilerek toplumla bütünleşmeleri sağlanmalıdır. Bu anlamda incelenen çalışmalar ışığında araştırmacı ve öğreticilere bir takım öneriler sunulabilir.

Zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin akranlarıyla aralarındaki sosyal ve akademik mesafe daha fazla açılmadan toplumla etkileşimlerinin artırılması için gerekli olan sosyal beceri öğretimine bir an önce başlamak yani erken müdahale etmek gereklidir. Bu öğrencilerin, akranlarının gerisinde kalmaması için uygun sosyal beceri öğretim programı geliştirilip uygulamaya başlanmalıdır.

Sosyal beceri öğretiminde bireyin gelişim özellikleri ile aile, okul, çevre, sınıf, akran ve diğer ilgili durumların dikkate alındığı ve gelişimi için gerekli performansların belirlenerek oluşturulduğu bireysel performansına uygun bir öğretim yöntemi seçilmelidir.

Akranlarıyla sosyal etkileşime girmelerini kolaylaştırmak için zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin, normal akranları ile birlikte eğitim alabilecekleri genel eğitim sınıflarına yerleştirilmesi önem taşımaktadır. Yetersizliği olmayan bireylerin yetersizliğe sahip olan bireyleri kabullenmesinin olumlu etkileşimde bulunmalarına bağlıdır. Bunun için yetersizlikten etkilenmiş bireylerin yaşlarıyla eğitimlerinin engellenmediği, izole olmayan ortamlarda birlikte eğitim ortamlarında eğitim almaları sağlanmalıdır. Bu durumunun akranları ile olumlu etkileşim kurmasını ve akranları tarafından kabulünü de artıracığı düşünülmektedir. Bunu yaparken sadece fiziksel kaynaştırmayla yetinilmemeli eğitsel kaynaştırma düzenlemesine de dikkat edilmelidir.

Sosyal beceri öğretiminde hedeflenen becerileri kazanmış olmak yeterli değildir. Bireyin öğretilen bu becerileri günlük yaşamda kullanıp kullanmadığı ya da genelleyip genelleyemediği takip edilmeli, gerekirse öğretim tekrarlanmalıdır. Bireylerin bu becerileri günlük hayatında kullanıp kullanmadığını görmek için genelleyebildiklerini izleyebileceği farklı araştırmalar planlanabilir.

Zihinsel yetersizliğe sahip bireylerde bilgiyi depolama ya da geri çağırma yani hafızada tutamama problemleri yaşamaları nedeni ile öğretim programında tekrara yer verilmeli, beceriye ilişkin aileyle işbirliği yapılarak ev ödevleri verilip ailede eğitime dahil edilmeli böylece becerinin unutulması önenebilir.

Sosyal beceri öğretimi programlarında ailenin eğitime daha fazladan dahil edildiği farklı araştırmalar planlanıp uygulanabilir.

Kaynaklar

Alptekin S. (2012). Sosyal Becerilerin Zihinsel Engelli Öğrencilere Doğrudan Öğretim Yaklaşımıyla Öğretimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 1-19.

Alptekin S. ve Özyürek M. (2013). Akranların Sosyal Becerilere Model Olduğu Doğrudan Öğretimin Zihinsel Engelli Öğrencinin Sosyal Becerileri Kazanması Sürdürmesi Genellemesi ve Sosyal Kabulüne Etkisi. *International Journal of Social Science*. Volume 6 Issue 8 , p. 31-58, October 2013

- Avciođlu H. (2012). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklara Sosyal Beceri Kazandırmada İşbirliğine Dayalı Öğrenme ve Drama Yöntemlerinin Etkililiđi. *Eğitim ve Bilim*, Cilt 37, Sayı 163 110-125
- Avciođlu H. (2012b). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklara Sosyal Beceri Kazandırmada Kendini Yönetme Stratejileri Doğrultusunda Hazırlanan Öğretim Programının Etkililiđi. *EducationalSciences: Theory&Practice*, 12(1), 329-351. [Online]:www.edam.com.tr/kuyeb
- Balçık, B. (2010). *Otizimli Bireylere Sosyal Beceri Öğretiminde Sosyal Öykülerin Etkisinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Bozkurt S.S. (2016). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Sosyal Beceri Öğretiminde Teknoloji Destekli Etkileşimli Ortam Tasarımı Ve Etkililiđi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çifci, İ. (2001). *Zihinsel engelli bireyler için hazırlanan bilişsel süreç yaklaşımına dayalı sosyal beceri programının etkililiğinin incelenmesi*(Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, S. (2006). *Zihin engelli öğrencilere doğrudan öğretim yaklaşımıyla sosyal beceri öğretiminin etkililiğinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- DağsevenE. D. (2008). *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere sosyal becerilerin kazandırılmasında doğrudan öğretim ve bilişsel süreç yaklaşımları ile yapılan öğretimin etkililiklerinin ve verimliliklerinin karşılaştırılması*(Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dağseven E. D. (2011). Zihin Engellilere Sosyal Becerilerin Kazandırılmasında Doğrudan Öğretim ve Bilişsel Süreç Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *EducationalSciences: Theory&Practice*, 11(3),1043-1419.
- GebolođluB. (2016). *Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere sosyal beceri kazandırmada sosyal öykü ve müzikli sosyal öykü uygulamalarının etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması*(Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Girli A. ve Atasoy S. (2010). Otizm Tanılı Kaynaştırma Öğrencilerine Uygulanan Bilişsel SüreçYaklaşımına Dayalı Sosyal Beceri Programının Etkililiğinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(3), 990-1006. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
- GreshamF. M. (1988). "Best Practice in SocialSkills Training", Best Practice in School Psychology.*NationalAssociation of School Psychologist*, s.31-41.
- Kaptan S. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tekışık Yayınları.
- Kulikoğlu V. (2010). *Bilişsel Süreç Yaklaşımı ile Sosyal Beceri Öğretimi*(Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ladd, G.W.andMize, J. (1983). A cognitive- sociallearning model of socialskilltraning. *PsychologicalReview*, 90(2), 127-157.
- McFall, R.M. (1982). A reviewandreformulation of theconcept of socialskills. *BehavioralAssesment*, 4,1-33.

- Merrell, K.W.andGimpell,G.A. (1998). *SocialSkills of ChildrenandAdolescents. Onceptualization, Assessment, Treatment*.London: Lawrence ErlbaumAssociatesPublishes.
- Özokçu, O. (2008). *Birlikte eğitim ortamlarındaki zihin engelli öğrencilere sosyal becerilerin kazandırılmasında doğrudan öğretim yönteminin etkililiğinin incelenmesi*(Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sazak, E. (2003). *Zihin engelli birey için hazırlanan akran aracılı sosyal beceri öğretim programının etkililiğinin incelenmesi*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Sucuoğlu, B. ve Çifci, İ. (2001). *Yapamıyor mu? Yapmıyor mu? Zihinsel engelli çocuklar için sosyal beceri öğretimi*.Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yalçınkaya Ö. (2012). *Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarda Web Destekli Uzaktan Eğitim Sistemi İle Sosyal Beceri Öğretiminin Bilgisayar Ortamında Geliştirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.